2. Varför är det viktigt att inte bygga bort jordbruksmark?

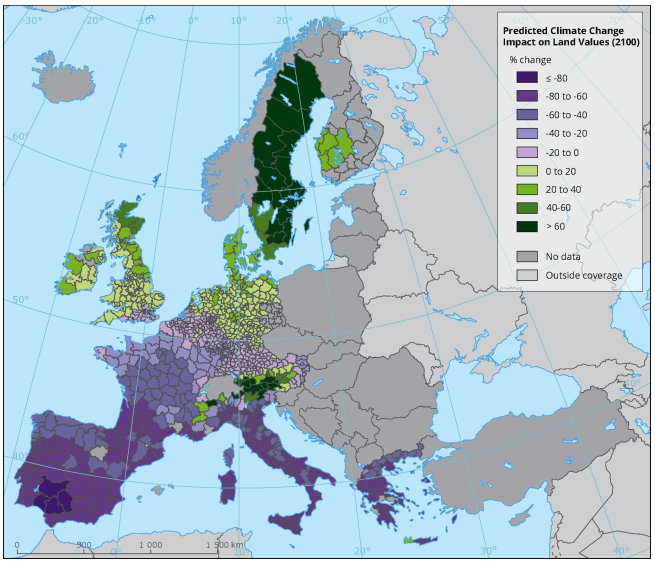

Bild från European Environment Agency som beskriver hur klimatförändringarna kan komma att påverka värdet på jordbruksmarken i Europa.

Kort fakta

- Jordbruksmark kan inte skapas på konstgjord väg eller genom att flytta jord. Mark som förstörts av till exempel bebyggelse kan inte göras brukbar igen.
- Andelen odlingsbar mark minskar globalt för varje år. I Europa förstörs 24 kvadratmeter jordbruksmark varje sekund.
- I Sverige exploateras ca 600 hektar jordbruksmark varje år, främst för att bebyggas, men även för att ge plats åt vägar och järnvägar.
- På grund av klimatförändringar kommer stor del av världens jordbruksmark gå förlorad.
- Även vi nordbor och våra odlingsförutsättningar kommer att påverkas av klimatförändringarna, men här bedöms inte förutsättningarna försämras i lika stor utsträckning som i övriga Europa. Därför är det viktigt att värna den svenska jordbruksmarken, den kommer att behövas för livsmedels-produktion i än större omfattning än idag. Vi kommer behöva ta ett större globalt ansvar för livsmedelsförsörjningen.
- När städer och annan infrastruktur ska utvidgas bör vi därför först titta på andra alternativ än att bebygga produktiv jordbruksmark som kan användas till livsmedelsförsörjning.
- Kommunerna behöver känna att de vill skydda jordbruksmarken och att de kan planera smartare än att ta den i anspråk för bebyggelse.

2. Varför är det viktigt att inte bygga bort jordbruksmark
- en fördjupning

Jordbruksmark kan inte skapas på konstgjord väg eller genom att flytta jord. Mark som förstörts av till exempel bebyggelse kan inte göras brukbar igen, därför måste vi vara försiktiga med hur vi använder den värdefulla marken som vi även i framtiden ska kunna använda till livsmedelsproduktion.

1. Det globala perspektivet
Andelen odlingsbar mark minskar globalt för varje år. I Europa förstörs 24 kvadratmeter jordbruksmark varje sekund[1]. Den bebyggs, försaltas, förorenas, packas eller eroderas genom vatten och vind. Jordbruksmark som går förlorad på dessa sätt kan aldrig återskapas. Ökenutbredning, ohållbara brukningsmetoder och extrema väderförhållanden är bara några av orsakerna som gör att det på många platser i världen inte längre går att odla mat, och att människor måste flytta och blir mer beroende av att importera livsmedel. Detta medan produktionen av livsmedel om mindre än 50 år beräknas behöva vara dubbelt så stor som idag för att försörja jordens befolkning.

Även vi nordbor och våra odlingsförutsättningar kommer att påverkas av klimatförändringarna, men här bedöms inte förutsättningarna försämras, snarare förbättras. Därför är det viktigt att värna den svenska jordbruksmarken, den kommer att behövas för livsmedelsproduktion i än större omfattning än idag. Mer om hur förutsättningarna för odling påverkas av klimatförändringarna kan man läsa i en rapport från EU:s miljömyndighet EEA[2].

Mot den här bakgrunden är det rimligt att tro att mark- och vattenresurser kan väntas bli allt mer strategiskt viktiga i takt med att den globala konkurrensen om dem ökar. Kampen om mark- och vattenresurser kommer säkerligen att driva på utvecklingen mot ökad effektivitet och samtidigt påverka geopolitiken på olika sätt. Redan idag investerar Kina och länder i Mellanöstern i mark och vattenresurser utanför de egna gränserna för att säkra framtida tillgång till odlingsbar mark.

Idag är 40 procent av den globala livsmedelsförsörjningen beroende av grundvatten. Uttagen av vatten är i många länder större än tillgången, vilket leder till att vattenresurserna urholkas och att grundvattennivåerna sjunker. Sverige är ett av de länder inom EU som har den lägsta belastningen på grundvattnet, ett viktigt mervärde för svensk växtodling.

1 https://esdac.jrc.ec.europa.eu/content/soil-threats-europe-status-methods-drivers-and-effects-ecosystem-services

2 Climate change adaptation in the agriculture sector in Europe, EEA report (European Environment Agency), No 04/2019, https://www.eea.europa.eu/publications/cc-adaptation-agriculture

2. Läget i Sverige

I Sverige är det ca 600 hektar jordbruksmark som exploateras varje år, främst för att bebyggas, men även för att ge plats åt vägar och järnvägar. Utvecklingen har sett ut på samma sätt de senaste decennierna[3].

Även här är marken en grundförutsättning för den tillväxt som krävs för att möta dagens och morgondagens behov av bland annat livsmedel och energi.

Om vi blickar fram mot 2030 och 2050 ser vi att utmaningar kopplade till livsmedelsförsörjning troligen kommer att bli en het fråga under de kommande åren, även här hos oss. När städer och annan infrastruktur ska utvidgas bör vi därför först titta på andra alternativ än att bebygga produktiv jordbruksmark som kan användas till livsmedelsförsörjning.

Kommunerna behöver enligt LRF arbeta mer aktivt med att skydda jordbruksmarken och möjligheterna att öka produktionen av livsmedel. Ett ökat skydd av jordbruksmark försvagar inte kommunens planmonopol eller självstyret utan höjer jordbruksmarkens betydelse. Kommunerna behöver känna att de vill skydda jordbruksmarken och att de kan planera smartare än att ta den i anspråk för bebyggelse.

Även staten behöver öka sitt inflytande över den takt i vilken exploateringen av jordbruksmark sker.

Landsbygdsföretagarens perspektiv behöver beaktas i högre grad. Kommunerna har i uppdrag att tillämpa miljöbalkens bestämmelser till skydd för jordbruksmarken. Mark- och miljööverdomstolen har på senare år det sagt nej till byggen som lantbrukare vill göra, tex för generationsboenden så att driften kan bibehållas och utökas, men tillåtit kommuner större exploateringar eftersom de anses utgöra väsentliga samhällsintressen. En sådan utveckling är olycklig om produktionen ska värnas och kunna öka.

3. Det här gör LRF inom detta område

- Påverkansarbete: LRFs riksförbundsstyrelse har fått i uppdrag av stämman 2019 att utreda vilka förändringar av miljöbalken som skulle behövas för att ändra utvecklingen där kommunernas större exploateringar genomförs medan den enskilde företagarens byggplaner som syftar till att värna och möjliggöra en ökad produktion stoppas.

LRF har sedan tidigare uppdraget att arbeta för att ge jordbruksmarken ett starkare lagligt skydd mot exploatering.

Vi vill kort och gott att skyddet för jordbruksmarken stärks utan att den enskilde företagarens planer på byggnader och anläggningar i syfte att värna och utöka produktionen hindras.

3 Jordbruksverkets rapport 2017:5, Exploatering av jordbruksmark 2011-2015. https://www2.jordbruksverket.se/download/18.791440 3215ba2c445969d81f/1493295697542/ra17_5.pdf

4. Övrigt

LRF anser att det inte kan vara meningen att den goda hushållning med marken som det från allmän synpunkt innebär att fortsätta och utveckla till exempel livsmedelsproduktion ska hindras av miljöbalkens hushållningsbestämmelser. Därför ska inte företagarens planer att bygga i syfte att bibehålla eller utöka verksamheten och produktionen hindras av bestämmelser till skydd för jordbruksmark.

Utdrag ur Stämmoboken (sid. 149-150) till 2019 års riksförbundsstämma, där LRFs riksförbundsstyrelse utvecklar sin syn på frågan:

Miljöbalkens regler för skydd av jordbruksmark

Brukningsvärd jordbruksmark får enligt miljöbalken endast tas i anspråk för bebyggelse om det behövs för att tillgodose väsentliga allmänna samhällsintressen och detta behov inte kan tillgodoses på ett från allmän synpunkt tillfredsställande sätt genom att annan mark tas i anspråk. Bestämmelsen finns i miljöbalkens 3 kap 4 §.

I 3 kap 1 § miljöbalken finns en för kapitlet inledande bestämmelse som anger att mark- och vattenområden ska användas för det eller de ändamål som de är mest lämpade med hänsyn till beskaffenhet och läge samt föreliggande behov. Företräde ska enligt den bestämmelsen ges till användning som medför en från allmän synpunkt god hushållning.

Styrelsen kan konstatera att bestämmelserna i miljöbalken om skydd av brukningsvärd jordbruksmark inte tillämpas på det sätt som medlemmarna förväntar sig. LRF har länge varit kritiskt till att många av landets kommuner inte i tillräcklig grad tar hänsyn till jordbruksmarken i sin planering. På senare tid har även Mark- och miljööverdomstolens praxis lett till en tillämpning som inte är önskvärd. Domstolen har i flera fall slagit fast att brukningsvärd jordbruksmark får tas i anspråk för större etableringar, då dessa av domstolen ofta anses tillgodose väsentliga samhällsintressen. Däremot har markägares planer på att till exempel bygga ett generationsboende hindrats av domstolen med hänvisning till regeln i 3 kap 4 § miljöbalken.

Styrelsen menar att en sådan utveckling är oacceptabel. Byggnationer som markägaren vill genomföra är ofta en förutsättning för att verksamheten på fastigheten ska kunna fortsätta och utvecklas. Byggnationer och anläggningar med syftet att bibehålla och utveckla en verksamhet bör därför få genomföras, särskilt i ljuset av bestämmelsen i 3 kap 1 § som anger att användning av mark som medför en från allmän synpunkt god hushållning, till exempel livsmedelsproduktion, ska ges företräde.

Mot bakgrund av utvecklingen i vägledande praxis från Mark- och miljööverdomstolen menar styrelsen att det finns behov av att förändra bestämmelserna om skyddet för brukningsvärd jordbruksmark, så att byggnationer och anläggningar som syftar till att bibehålla och utveckla en verksamhet som bedrivs på fastigheten inte regelmässigt hindras. Det kan inte vara meningen att den goda hushållning med marken som det från allmän synpunkt innebär att fortsätta och utveckla till exempel livsmedelsproduktion ska hindras av bestämmelser till skydd för jordbruksmark. Styrelsen föreslår därför att stämman ger styrelsen i uppdrag att utreda vilka förändringar av miljöbalken som skulle behövas för att ändra utvecklingen och att sedan arbeta för att de genomförs. En möjlighet som bör undersökas är till exempel om sådana förändringar kan tas med när kraven på bygglov kopplat till fastigheter där det bedrivs olika former av verksamhet ses över i enlighet med januariavtalet.

Läs mer

Om den värdefulla åkermarken: https://www.sverigesbonder.se/sa-tar-vi-vara-pa-jorden/
Om land och klimatförändringar: https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2019/08/Edited-SPM_Approved_Microsite_FINAL.pdf (Sid. 16 §A5.4)